

профілактику психологічних наслідків перенесеного психосоматичного розладу, подолання ізоляції, явищ госпіталізму, розвиток навичок взаємодії, визначення мети, формування життєвої перспективи; 6) психологічний вплив з метою оптимізації сімейно- подружніх відносин; 7) психологічна робота з мікросоціальним оточенням пацієнта на різних етапах реабілітації; 8) формування та актуалізація соціально-трудових можливостей з їх усвідомленням пацієнтом, вибір напрямку соціальної та професійної адаптації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авиллов О.В. Определение эффективности реабилитации последствий стресса у студентов с помощью анализа variability сердечного ритма / О.В. Авиллов // Руководство по реабилитации лиц, подвергшихся стрессорным нагрузкам / под ред. акад. В.А. Покровского. – М. : Медицина, 2004. – 392 с.
2. Александровский Ю.А. Терапия тревожных состояний у больных с пограничными психическими расстройствами / Ю.А. Александровский, Р.Г. Аджигитов // Психофармакотерапия пограничных психических расстройств. – М. : ГЭОТАР Медицина, 2000. – С. 163–204.
3. Амон Г. Психосоматическая терапия / Г. Амон. – СПб. : Речь, 2000. – 216 с.
4. Бондаревич С.М. Часові параметри індивідуально-типологічних особливостей суб'єктів з соматичними порушеннями : дис... канд. психол. наук : 19.00.01 – загальна психологія, історія психології / С.М. Бондаревич. – Одеса, 2008. – 179 с.
5. Вейн А.М. Психосоматические отношения / А.М. Вейн // Заболевания вегетативной нервной системы. – М. : Медицина, 1991. – С. 374–384.
6. Здоровье // Ежемесячник. – 2011. – № 5. – С. 118–123.
7. Коробіщина М.Б. Психологічна діагностика психічних розладів та розладів поведінки у дорослих та відповідні реабілітаційні заходи : [кер-во для практик. психологів, лікарів]. – Одеса : Астропринт, 2005. – 82 с.
8. Мамардшвили М.К. Сознание – это парадоксальность, к которой невозможно привыкнуть / М.К. Мамардшвили // Вопросы философии. – 1989. – №7. – С. 112–118.
9. Напренко О.К. Депресія та тривога. Профілактика в первинних структурах охорони здоров'я : [посіб. для поліпшення якості роботи лікарів] / О.К. Напренко / за ред. проф. І. П. Смірної. – К. : Здоров'я, 1999. – 165 с.
10. Олейник С.А. Механизмы психической адаптации и дезадаптации у больных с болевыми и безболевыми формами ишемической болезни сердца – участников профилактической программы : автореф. дисс... канд. психол. наук : 19.00.01 – общая психология, история психологии / С.А. Олейник. – Томск, 1992. – 174 с.
11. Савенкова І.І. Локалізація ступеня суб'єктивної виразності болю в онтогенетичній розгортці хворих на хронічні гастроентерологічні розлади / І.І. Савенкова // Проблеми загальної та педагогічної психології : [зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України] / за ред. акад. С.Д. Максименка. – К., 2009. – Т. 11. – Ч. 1. – С. 482–490.

УДК 159.923.2

ВНУТРІШНІ ДІАЛОГИ ІДЕНТИЧНОСТІ МІЖ «Я» ТА «НЕ-Я»

Я.І. Український

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної психології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

І.Д. Риндер

*аспірант факультету психології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті представлено результати емпіричного дослідження характерних властивостей стосунків між «я» та «не-я» для різних видів внутрішньої діалогічної активності, параметрів ідентичності та видів рефлексії.

Ключові слова: ідентичність, «я», «не-я», внутрішня діалогічна активність, рефлексія.

В статье представлены результаты эмпирического исследования характерных свойств отношений между «я» и «не-я» для разных видов внутренней диалогической активности, параметров идентичности и видов рефлексии.

Ключевые слова: идентичность, «я», «не-я», внутренняя диалогическая активность, рефлексия.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним із аспектів внутрішніх діалогів ідентичності є взаємодія між інстанціями «я» та «не-я». Самовизначення людини самої себе включає процес диференціації себе від інших, в тому числі своєї кардинальної протилежності. Втіленням протилежної ідентичності в психіці людини є інстанція «не-я». На нашу думку, стан ідентичності та процес її формування безпосередньо залежить від стосунків між тим, хто я є (ким я хочу стати), та тим, хто є відмінним від мене (має цінності та смисли, протилежні моїм).

Використаний нами метод для дослідження внутрішніх діалогів між «я» та «не-я» вже використовувався іншими дослідниками (В.В. Столін, А.В. Візгіна). Основною метою їхнього дослідження було виявлення структури самоставлення особистості [1].

Деяко подібний підхід ми знайшли в дослідженнях Х. Херманса, коли досліджуваного просили придумати і програти діалог із випадковим настінним зображенням людини, а потім аналізували міру його відкритості до нової інформації у вигляді порад, реплік та ін. [9].

МЕТОДИКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основним методом у нашому дослідженні була методика керованої проєкції. Суть методики полягає в тому, що досліджуваному пропонують його власний словесний портрет (персонаж А або «я») під ім'ям іншої людини, а також портрет, протилежний (персонаж Б або «не-я») за характеристикам попередньому.

Словесні портрети складаються на основі заздалегідь отриманих результатів за особистісним опитувальником «Велика п'ятірка» в адаптації А.Б. Хромова [5]. Потім досліджуваному дається наступна інструкція: «Цей тест направлений на перевірку Вашої психологічної проникливості. Кожен з нас у житті буває інтуїтивним психологом, тобто здатен оцінювати інших людей, розуміти їх почуття, думки, вчинки, розбиратися в їх особистості. Дайте, будь ласка, відповідь на низку запитань, що стосуються представлених у словесних портретах людей, які проходили раніше психологічне тестування» [2; 383–385].

Методика керованої проєкції в нашому дослідженні передбачала три завдання. Спочатку досліджуваній повинен був дати відповідь на запитання стосовно представлених профілів «я» та «не-я»: 1) «Як Ви думаєте, чого персонаж А/Б прагне в своєму житті? Чи досягне він того, чого прагне?»; 2) «Чому персонаж А/Б вибрав власне цю професію?»; 3) «Що персонаж А/Б шукає в спілкуванні з іншими людьми своєї та протилежної статі?»; 4) «Як персонаж А/Б оцінює сам себе?»; 5) «Що персонаж А/Б збирається робити, коли закінчить навчання?»; 6) «З ким персонаж А/Б обговорює чи радиться щодо своїх планів на майбутнє?»; 7) «Якими ознаками і особливостями, на думку персонажа, А/Б володіє доросла людина?».

У другому завданні досліджуваній давалася інструкція: «Уявіть, що персонаж А і персонаж Б зустрілися, між ними відбулася серйозна розмова, придумайте і опишіть діалог між ними». Таким чином, за допомогою цього завдання передбачалося виявлення особливостей діалогічних стосунків між «я» та «не-я». Іншими словами, діалоги персонажів повинні розкривати стосунки між ідентичностями «хто я є» та «хто є протилежним мені».

У третьому завданні респондентам пропонувалося дати відповідь на запитання, які стосувалися попередніх завдань: 1) «Які стосунки можуть скластися між персонажем А і Б?»; 2) «Які стосунки у Вас склалися б з персонажем А, якщо б вам довелося зустрітися?»; 3) «Які стосунки у Вас склалися б з персонажем Б, якщо б вам довелося зустрітися?»; 4) «Оцініть міру, якою Вам було приємно обдумувати і описувати діалоги між персонажами (зовсім неприємно 1 2 3 4 5 6 дуже приємно), що Ви відчували?»; 5) «Оцініть міру, якою персонажу А було приємно брати участь у діалогах з персонажем Б (зовсім неприємно 1 2 3 4 5 6 дуже приємно), що він відчував?»; 6) «Оцініть міру, якою персонажу Б було приємно брати участь у діалогах з персонажем А (зовсім неприємно 1 2 3 4 5 6 дуже приємно), що він відчував?»; 7) «З ким Ви себе більше асоціюєте (з персонажем А; з персонажем Б; не знаю)?».

Досліджуваній, який виконував методику, повинен був пройти через три етапи: 1) вжитися в позиції «я» та «не-я»; 2) діяти, говорити з позицій «я» та «не-я»; 3) оцінити стосунки між «я», «не-я» та собою.

У нашому дослідженні також було використано наступні тестові методики: 1) опитувальник «Процес еґо-ідентичності» (Ego Identity Process Questionnaire) Балістрері (E. Balistreri, N.A. Busch – Rossnagel, K.F. Geisinger) [8]; 2) «Тест структури еґо-ідентичності» Е.Л. Солдатової [4]; 3) «Опитувальник стилю ідентичності – III» (Identity Style Inventory – III) Берзонського (Michael D. Berzonsky) [6]; 4) «Опитувальник аспектів ідентичності – IV» («Aspects of Identity Questionnaire IV», J.M. Cheek, S.M. Smith, L.R. Tropp) [7]; 5) «Шкала внутрішньої діалогічної активності (ШВДА)» (Internal Dialogical Activity Scale – IDAS) Олеса (P.K. Oles) [10]; 6) «Диференційний тест рефлексивності (ДТР-5)» Д.А. Леонтьєва [3].

Дослідження було проведено на базі КНУ імені Тараса Шевченка. В дослідженні взяли участь студенти 1–2-х курсів факультету психології, економічного факультету та факультету радіофізики. Дослідження передбачало два етапи. На першому етапі респонденти заповнювали методику «Велика п'ятірка». На другому етапі респонденти проходили методику керованої проєкції. Обсяг вибірки становить 61 особу.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Переважає більшість респондентів, які пройшли методику керованої проєкції, зазначили, що асоціюють себе з персонажем А (45 із 61). 13 респондентів відмітили, що не знають, з ким із персонажів себе асоціюють, лише один респондент зазначив, що асоціює себе з персонажем Б (тобто «не-я»), та 2 респонденти не дали відповіді на запитання.

Для інтерпретації результатів методики керованої проєкції нами використовувався контент-аналіз. Гіпотезою нашого дослідження було те, що певні характеристики внутрішньої діалогічної активності та рефлексії пов'язані з певними параметрами ідентичності: статусами, стилями та орієнтаціями. Відповідно до цієї гіпотези нами було виокремлено наступні критерії аналізу.

Для діалогів: 1) хто ініціює розмову; 2) хто завершує розмову; 3) залишаються на своїх позиціях персонажі чи ні; 4) кількість реплік; 5) чи зачіпаються в розмові проблеми ідентичності, цінностей, сенсу життя; 6) чи є діалог поверховим; 7) категоричність позиції персонажа А («я»); 8) категоричність позиції персонажа Б («не-я»); 9) можливість наступних розмов; 10) чи були знайомі персонажі до розмови; 11) чи проявляє персонаж А бажання брати участь у розмові; 12) чи проявляє персонаж Б бажання брати участь у розмові.

Для відповідей на запитання: 1) змістовність (наявність пояснень, деталізацій) відповідей на запитання №1, 2, 3, 4, 5; 2) оцінка перспективи майбутнього персонажів А і Б; 3) наявність/відсутність осуду персонажів; 4) позитивна/негативна оцінка перспективи стосунків між персонажем А і Б, респондентом і персонажем А, респондентом та персонажем Б; 5) бажаність діалогу, який був описаний респондентом для нього самого, персонажа А та персонажа Б. Останній критерій не стосується контент-аналізу, оскільки

досліджувані використовували відповідну шкалу для оцінювання своїх переживань. Те ж саме стосується останнього запитання в методиці – з ким асоціює себе респондент.

У результаті ми отримали 16 номінальних шкал та 8 інтервальних шкал. Кожна зі змінних, представлена номінальною шкалою, ділить усіх респондентів на дві групи. Для аналізу цих міжгрупових відмінностей за параметрами ідентичності, рефлексії та внутрішньої діалогічності ми використали *t*-критерій Стьюдента для незалежних вибірок.

Параметри ідентичності представлені шкалами використаних методик: шкала дослідження і шкала зобов'язання опитувальника «Процес еґо-ідентичності»; шкали статусів ідентичності (автономія, фіксація, сумнів) методики «Тест структури еґо-ідентичності»; шкали стилів ідентичності (інформаційний, нормативний, уникання) та шкала зобов'язань методики «Опитувальник стилю ідентичності – III»; шкали орієнтацій ідентичності (персональна, соціальна, колективна, орієнтація на стосунки) та шкала «поверхова ідентичність» методики «Опитувальник аспектів ідентичності – IV». Властивості рефлексії та внутрішньої діалогічної активності теж представлені шкалами відповідних методик: шкала системної рефлексії, шкала самокопання та шкала фантазії методики ДТР-5; шкала загального рівня внутрішньої діалогічності методики ШВДА та її 7 субшкал («чиста діалогічна активність (ЧД)», «діалоги ідентичності (ІД)», «діалоги підтримки (ПД)», «діалоги самокопання (СД)», «дисоціативні діалоги (ДД)», «моделювання соціального діалогу (МД)», «зміна перспективи бачення (ПБ)»). Всі перелічені шкали є метричними, а також всі шкали, окрім шкали «дисоціативні діалоги», характеризуються нормальним розподілом. У цій статті детального опису шкал використаних нами методик не наведено, але цю інформацію можна знайти в попередніх публікаціях авторів та в літературі, на яку ми посилаємося.

Проведений аналіз виявив, що 13 номінальних змінних, які характеризують внутрішню діалогічну активність респондентів між «я» та «не-я» (персонажами А та Б), диференціюють їх за шкалами (ідентичності, внутрішньої діалогічності та рефлексії) тестових методик. При цьому враховувалися лише статистично значущі відмінності на рівні 0,05. Розглянемо кожну із характеристик внутрішнього діалогу між «я» та «не-я», яка показала диференційний ефект детальніше.

Хто із персонажів завершує діалог. Респонденти, в діалогах яких завершує розмову «я» ($M=15,9$), порівняно з тими, у яких діалог завершує «не-я» ($M=20,0$), мають менш виражений рівень чистої діалогічної активності ($p=0,023$). А також менш виражений рівень діалогів ідентичності ($M=16,4$; $M=19,8$; $p=0,049$) та менш виражений рівень підтримуючих внутрішніх діалогів ($M=18,8$; $M=22,3$; $p=0,037$). Якщо «не-я» завершує діалог, це значить, що він характеризується певною суб'єктивністю в діалогічних стосунках з «я». Відповідно, це може свідчити про те, що якщо людина надає право своєму «не-я» бути активним і діючим, вона схильна частіше проводити внутрішні діалоги, а саме: рівноправні внутрішні діалоги, діалоги, спрямовані на пошук ідентичності та підтримки.

Залишаються «я» та «не-я» після діалогу на своїх позиціях чи ні. Цей критерій, як виявилось, дуже впливає на параметри ідентичності, внутрішньої діалогічної активності та рефлексії. Так, респонденти, діалоги яких завершувалися тим, що один із персонажів або обидва пішли на певні поступки, характеризуються більшим рівнем ($p=0,005$) інформаційного стилю ідентичності ($M=40,1$), ніж ті респонденти, персонажі діалогів яких залишилися при своїх інтересах ($M=35,3$). Рівень ідентичності, орієнтованої на стосунки, є також більш вираженим у досліджуваних із поступливими позиціями «я» та «не-я» ($M=41,3$; $M=38,0$; $p=0,023$). Те ж саме стосується й рівня притаманності досліджуваному системної рефлексії ($M=40,1$; $M=35,6$; $p=0,011$), загального рівня діалогічної активності ($M=149,6$; $M=128,9$; $p=0,016$), підтримуючих внутрішніх діалогів ($M=22,6$; $M=19,3$; $p=0,052$), зміни перспективи бачення ($M=21,6$; $M=18,7$; $p=0,029$). Враховуючи те, що інформаційний стиль ідентичності та системна рефлексія є найбільш конструктивними формами психічної активності серед стилів ідентичності та видів рефлексії, поступливість «я» та «не-я» є характеристикою, яка передбачає не тільки вищий рівень внутрішньої діалогічної активності, а й позитивний вплив на процес становлення ідентичності.

Зачіпаються в діалозі між персонажами «я» та «не-я» теми ідентичності, сенсу життя, цінностей чи ні. Досліджувані, в діалогах яких тією чи іншою мірою розгорталися теми сенсу життя, ідентичності чи цінностей, характеризуються більш вираженим ($M=25,9$) статусом автономії (зрілої ідентичності), ніж ті респонденти, в діалогах яких такі теми не зачіпалися ($M=22,5$; $p=0,049$). Це може бути пов'язано з тим, що молоді люди зі зрілою ідентичністю рідше схильні вдаватися до роздумів на теми цінностей та сенсу життя.

Чи є діалог між «я» та «не-я» поверховим чи ні. Поверховими вважалися ті діалоги, які не виходили за рамки буденного спілкування на теми, що не стосуються особистостей співрозмовників. Результати показали, що орієнтована на стосунки ідентичність притаманна переважно тим респондентам, діалоги яких були неповерховими ($M=40,2$), ніж респондентам з поверховими діалогами ($M=36,6$; $p=0,024$). Оскільки шкала «ідентичність, орієнтована на стосунки» відображає міру важливості для людини особистісних стосунків для самовизначення, цей результат можна пояснити тим, що люди, які самовизначають себе через особистісні стосунки, здебільшого характеризуються власне особистісними діалогами – як зовнішніми, так і внутрішніми (між «я» та «не-я»).

Чи є позиція «я» категоричною. Загальний рівень внутрішньої діалогічності є вищим для респондентів, у діалогах яких персонаж «я» був некатегоричним, поступливим ($M=141,6$), ніж для респондентів, у яких цей персонаж проявляв впертість, категоричність ($M=126,2$; $p=0,050$).

Чи є позиція «не-я» категоричною. Діалоги самокопання менше виражені в індивідів, персонажі «не-я» яких були категоричними в своїх позиціях ($M=20,9$), ніж для індивідів, персонажі «не-я» яких були поступливими в своїх позиціях ($M=23,9$; $p=0,043$). Рівень системної рефлексії більш виражений в індивідів з некатегоричним персонажем «не-я» ($M=38,1$), ніж в індивідів з категоричним персонажем «я» ($M=34,6$; $p=0,034$). Внутрішні діалоги ідентичності характерні більше для респондентів з некатегоричним «не-я» ($M=19,8$), ніж з категоричним ($M=16,2$; $p=0,020$).

Ці результати підтверджують той факт, що категоричність «я» та «не-я» є певним бар'єром для внутрішніх діалогів, як позитивних – діалогів, спрямованих на пошук ідентичності, системної рефлексії, так і негативних – діалогів самокопання.

Чи можливі наступні розмови між персонажами. З діалогів, які описувалися респондентами, було ясно, чи зустрінуться персонажі А і Б ще раз, це і стало причиною виокремлення зазначеного критерію. Виявилось, що досліджувані з вищим рівнем системної рефлексії ($M=37,9$) більше описували діалоги, які мають потенціал продовження, а респонденти з нижчим рівнем системної рефлексії ($M=32,5$) більше описували діалоги, які унеможлилювали наступні зустрічі між персонажами ($p=0,008$). Також респонденти, діалоги яких передбачали майбутні зустрічі персонажів, характеризуються вищим рівнем діалогів ідентичності ($M=19,3$; $M=15$; $p=0,024$) та вищим рівнем схильності дивитися на речі з перспективи бачення інших людей ($M=20,3$; $M=16,6$; $p=0,017$). Ці результати свідчать про те, що системна рефлексія, внутрішні діалоги ідентичності та схильність дивитися на світ очима інших людей передбачають тривалі стосунки між «я» та «не-я».

Чи проявляв персонаж «я» бажання брати участь у діалозі. Респонденти, персонаж «я» яких проявляв бажання брати участь в діалогах з «не-я», порівняно з респондентами, персонаж «я» яких такого бажання не проявляв протягом діалогу, характеризуються вищим рівнем за кількома шкалами: інформаційний стиль ідентичності ($M=37,4$; $M=33,8$; $p=0,010$), персональна орієнтація ідентичності ($M=41,2$; $M=31,6$; $p=0,006$), орієнтація ідентичності на стосунки ($M=39,7$; $M=36$; $p=0,045$), соціальна орієнтація ідентичності ($M=24,4$; $M=21$; $p=0,051$) та колективна орієнтація ідентичності ($M=25,5$; $M=21,6$; $p=0,051$).

Чи проявляв персонаж «не-я» бажання брати участь у діалозі. Респондентам, персонаж «не-я» яких проявляв бажання брати участь в діалогах з «я», властивий вищий рівень системної рефлексії ($M=38,1$; $M=34,8$; $p=0,049$) та персональної орієнтації ідентичності ($M=41,4$; $M=37,4$; $p=0,015$), ніж респондентам, персонаж «не-я» яких не проявляв жодного бажання вести розмову з персонажем «я».

Таким чином, відкритість «я» та «не-я» людини до взаємостосунків є важливою складовою високого рівня всіх орієнтацій ідентичності (персональної, колективної, соціальної, орієнтації на стосунки), інформаційного стилю ідентичності та системної рефлексії.

Чи проявляв респондент осуд стосовно персонажа «я». Ті респонденти, які в своїх описах персонажа А, тобто «я», проявляли осуд стосовно нього, характеризуються вищим рівнем дисоціативних внутрішніх діалогів ($M=14,5$; $M=12,7$; $p=0,049$) та внутрішніх діалогів, спрямованих на симуляцію соціальних взаємостосунків ($M=26,5$; $M=22,4$; $p=0,000$), ніж ті респонденти, які не проявляли осуду стосовно персонажа «я». Натомість, респонденти, які не проявляли осуду стосовно «я», характеризуються вищим рівнем системної рефлексії ($M=36,9$; $M=30,5$; $p=0,000$) та персональної орієнтації ідентичності ($M=40,4$; $M=33,5$; $p=0,018$).

Чи проявляв респондент осуд стосовно персонажа «не-я». Респондентам, які в своїх описах не проявляли осуду стосовно персонажа «не-я», порівняно з тими, які проявляли, притаманний вищий рівень: інформаційного стилю ідентичності ($M=36,9$; $M=31,9$; $p=0,019$), зобов'язань ідентичності за шкалою Берзонського ($M=38,1$; $M=32,7$; $p=0,002$), системної рефлексії ($M=37,4$; $M=31,7$; $p=0,008$), персональної орієнтації ідентичності ($M=40,8$; $M=36$; $p=0,015$), ідентичності, орієнтованої на стосунки ($M=39,2$; $M=34,4$; $p=0,025$), та діалогів ідентичності ($M=18,9$; $M=14,6$; $p=18,9$).

Таким чином, наявність осуду є певним бар'єром для системної рефлексії, інформаційного стилю ідентичності, персональної орієнтації ідентичності, ідентичності, орієнтованої на стосунки, діалогів ідентичності та процесу інтеграції ціннісно-смиислової системи (шкала зобов'язань). Також осуд у внутрішніх діалогічних стосунках є ознакою дисоціативності особистості.

Позитивна/негативна оцінка респондентом подальших стосунків між персонажами «я» та «не-я». Респонденти, які негативно оцінювали перспективу подальших стосунків персонажів діалогу, характеризуються більш вираженим рівнем поверхової ідентичності ($M=18,4$; $M=16$; $p=0,018$), колективної ідентичності ($M=26,8$; $M=22,14$ $p=0,009$), зобов'язань ідентичності ($M=68,2$; $M=64,1$; $p=0,009$) за шкалою методики «Процес еґо-ідентичності», порівняно з тими, хто оцінював перспективу стосунків «я» і «не-я» позитивно. Але внутрішні діалоги ідентичності є більш вираженими у досліджуваних, які власне позитивно оцінили майбутні стосунки між персонажами діалогів, ніж у досліджуваних, які оцінили їх негативно ($M=19,6$; $M=16,7$; $p=0,047$).

Чи були персонажі знайомі до розмови. Індивіди, персонажі діалогів яких вже були знайомими до розмови, характеризуються меншим рівнем системної рефлексії ($M=35$), ніж індивіди, персонажі діалогів яких знайомими до розмови не були ($M=38,2$; $p=0,049$). Цей результат є єдиним результатом у дослідженні, який не відповідає нашим припущенням, оскільки очікувалося, що системна рефлексія буде більше вираженою у респондентів, персонажі діалогів яких вже були знайомі до розмови.

Для аналізу отриманих методикою керованої проекції інтервальних шкал було проведено кореляційний аналіз за тими ж шкалами ідентичності, рефлексії та внутрішньої діалогічної активності. Вибрано було кореляційний аналіз Спірмена, оскільки не всі шкали характеризувалися нормальним розподілом. До уваги було взято всі кореляційні зв'язки, які досягли рівня статистичної значущості – 0,01. Відповідно, лише 4 змінних із 8-ми виявили кореляцію з однією або кількома шкалами ідентичності, рефлексії та внутрішньої діалогічної активності.

Отримані результати засвідчують, що більш змістовними описами персонажа «я» характеризуються респонденти з вищим рівнем системної рефлексії ($r=0,348$; $p=0,005$; $N=64$), персональної орієнтації ідентичності ($r=0,396$; $p=0,003$; $N=56$) та соціальної орієнтації ідентичності ($r=0,442$; $p=0,001$; $N=56$). Більш змістовні описи персонажа «не-я» властиві досліджуваним з вищим рівнем персональної орієнтації ідентичності ($r=0,382$; $p=0,004$; $N=56$) та соціальної орієнтації ідентичності ($r=0,372$; $p=0,005$; $N=56$). Змістовність опису «я» та «не-я» можна інтерпретувати як прояв розуміння себе та інших.

Респонденти з вищим рівнем інформаційного стилю ідентичності схильні описувати діалоги між персонажами «я» та «не-я», які містять порівняно більше реплік ($r=0,508$; $p=0,001$; $N=40$).

Чим більш негативно є оцінка респондентом перспективи майбутнього персонажа «не-я», тим меншою мірою в нього виражена схильність до внутрішніх діалогів самопідтримки ($r=0,350$; $p=0,005$; $N=64$).

ВИСНОВКИ

Внутрішня діалогічна активність між «я» та «не-я» відіграє важливу роль в орієнтаціях ідентичності, статусах ідентичності, стилях ідентичності, рефлексивності та внутрішніх діалогах. Отримані результати дають можливість стверджувати наступне.

Загальний рівень внутрішньої діалогічної активності позитивно залежить від поступливості стосунків між «я» та «не-я», а також від некатегоричності «я».

Рівень внутрішніх діалогів ідентичності позитивно асоціюється з мірою суб'єктності «не-я» в діалогах з «я», некатегоричністю «не-я», довготривалістю стосунків між «я» та «не-я», відсутністю у людини осуду стосовно своєї протилежності та позитивною оцінкою людиною внутрішніх діалогів між «я» та «не-я».

Внутрішні діалоги самопідтримки більше характерні для індивідів, які позитивно ставляться до внутрішніх діалогів між «я» та «не-я», у яких «не-я» характеризується суб'єктністю, «я» та «не-я» займають поступливі стосовно один одного позиції.

Чиста діалогічна активність позитивно асоціюється з суб'єктністю «не-я» в діалогічних стосунках з «я». Внутрішні діалоги самокопання меншою мірою властиві індивідам, у яких «не-я» займає категоричну позицію. Схильність людей дивитися на світ очима інших позитивно залежить від позитивності оцінки стосунків між «я» та «не-я», а також від того, чи можуть їхні інстанції «я» та «не-я» домовитися між собою, дійти компромісу.

Дисоціативність особистості позитивно асоціюється з осудливим ставленням до своєї протилежності.

Інформаційний стиль ідентичності, який є найбільш продуктивним серед стилів, позитивно асоціюється з поступливістю «я» та «не-я» у взаємостосунках, бажанням «я» брати участь в діалогах з «не-я», відсутністю осуду своєї протилежності, активністю «я» та «не-я» в діалогічних стосунках.

Персональна орієнтація ідентичності передбачає бажання з боку «я» та «не-я» брати участь у внутрішніх діалогах, наявність розуміння у людини самої себе та своєї протилежності, а також відсутність у неї осуду стосовно себе та своєї протилежності.

Пошук своєї ідентичності в особистісних стосунках (ідентичність, орієнтована на стосунки) проявляється в таких властивостях внутрішніх діалогів між «я» та «не-я»: схильність до компромісів, відсутність поверховості у внутрішніх діалогах, бажання брати участь у діалогах з протилежними ідентичностями та відсутність осуду стосовно них.

Високий рівень соціальної орієнтації ідентичності проявляється в наявності в людини розуміння свого власного «я» та «не-я», а також у бажанні залучатися в діалоги з людьми з протилежними цінностями та характерами.

Колективна орієнтація ідентичності, яка на відміну від соціальної стосується лише референтних груп та значущих інших, пов'язана, з одного боку, з бажанням «я» брати участь в діалогах з «не-я», а з іншого – з негативною оцінкою їх подальших стосунків.

Поверхова ідентичність пов'язана з наявністю у людини судження, що конструктивних стосунків між протилежностями («я» та «не-я») бути не може.

Люди зі зрілою ідентичністю рідше схильні до роздумів про сенс життя. Високий рівень зобов'язань ідентичності людини проявляється у відсутності осуду стосовно протилежної ідентичності, але передбачає наявність у неї судження, що протилежності конструктивних стосунків мати не зможуть.

Передумовою високого рівня системної рефлексії є можливість компромісу в діалогах між «я» та «не-я», некатегоричність та відкритість позиції «не-я» до діалогів з «я», довготривалість стосунків «я» та «не-я», відсутність у людини осуду як стосовно себе, так стосовно своєї протилежності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Визгина А.В. Внутренний диалог и самоотношение / А.В. Визгина, В.В. Столин // Психологический журнал. – 1989. – Т. 10. – №6. – С. 50–57.
2. Визгина А.В. Методика управляемой проекции / А.В. Визгина // Общая психодиагностика / под ред. А.А. Бодалева, В.В. Столина. – СПб. : Речь, 2003. – С. 379–395.
3. Леонтьев Д.А. Разработка методики дифференциальной диагностики рефлексивности / Д.А. Леонтьев, Е.М. Лаптева, Е.Н. Осин, А.Ж. Салихова // Рефлексивные процессы и управление : сб. м-лов VII Междунар. симпозиума 15–16 октября 2009 г. / под ред. В.Е. Лепского. – М. : Когито-Центр, 2009. – С. 145–150.
4. Солдатова Е.Л. Эго-идентичность в нормативных кризисах развития / Е.Л. Солдатова // Вопросы психологии. – 2006. – №5. – С. 74–83.
5. Хромов А.Б. Пятифакторный опросник личности : учеб.-метод. пособ. / А.Б. Хромов. – Курган : Изд-во Курганского гос. ун-та, 2000. – 23 с.
6. Berzonsky, M.D. Interrelationships Among Identity Process, Content, and Structure: A Cross-Cultural Investigation / Michael D. Berzonsky, Petr Macek, Jari-Eric Nurmi // Journal of Adolescent Research. – 2003. – Vol. 18. – №2. – P. 112–130.
7. Cheek, J.M. Relational identity orientation: A fourth scale for OIQ / J.M. Cheek, S.M. Smith, L.R. Topp // Paper presented at the meeting of the society for Personality and Social Psychology. – 2002 (February). – Savannah, GA.
8. Balistreri, Elizabeth. Development and preliminary validation of the Ego Identity Process Questionnaire / Elizabeth Balistreri, Nancy A. Busch-Rossnagel, Kurt F. Geisinger // Journal of Adolescence. – 1995. – Vol. 18. – P. 179–192.
9. Hermans H.J.M. Self, Identity, and Globalization in Times of Uncertainty: A Dialogical Analysis / H.J.M. Hermans, G. Dimaggio // Review of General Psychology. – 2007. – Vol. 11. – №1. – P. 31–61.
10. Oleś, Piotr K. Czy głosy umysłu da się mierzyć? Skala Wewnętrznej Aktywności Dialogowej (SWAD) [Is it possible to measure the voices of mind? The Inner Dialogical activity Scale] / Piotr K. Oleś // Przegląd Psychologiczny. – 2009 (a). – Vol. 52. – P. 37–50.

УДК 159.947.5:372.879.6

ОСОБИСТІСНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ З РІЗНИМ РІВНЕМ САМООЦІНКИ

С.В. Чайкіна

*здобувач кафедри соціальної та практичної психології
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

Розглядається проблема особистісних особливостей дітей з різним рівнем самооцінки. Встановлено, що від рівня самооцінки залежать особистісні особливості дитини, характер її спілкування, відносини з оточуючими, успішність діяльності, подальший розвиток її особистості. Адекватна самооцінка надає дитині моральне задоволення. Показано, що характер самооцінки дитини яскраво виявляється в різних ситуаціях вибору, як у складних життєвих ситуаціях, так і в повсякденній діяльності, а формування позитивної адекватної самооцінки є основою життєвого успіху дитини та її гармонійного розвитку.

Ключові слова: самооцінка, сфера самосвідомості, «Я-концепція», молодший шкільний вік.

Рассматривается проблема личностных особенностей детей с разным уровнем самооценки. Установлено, что от уровня самооценки зависят личностные особенности ребенка, характер его общения, отношений с окружающими, успешность деятельности, дальнейшее развитие его личности. Адекватная самооценка дает ребенку моральное удовлетворение. Показано, что характер самооценки ребенка ярко выражается в разных ситуациях выбора, как в сложных жизненных ситуациях, так и в быденной деятельности, а формирование позитивной адекватной самооценки является основой жизненного успеха ребенка и его гармоничного развития.

Ключевые слова: самооценка, сфера самосознания, «Я-концепция», младший школьный возраст.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Однією з найбільш значних і актуальних тем у психології можна вважати проблему особистісної особливості дітей з різним рівнем самооцінки. Це пов'язано із тим, що, незважаючи на значну кількість досліджень, її висвітлено недостатньо, хоча вона виступає однією з найгостріших проблем, які стоять перед сучасною школою і мають бути розв'язані для забезпечення досягнення учнем успіхів. Насамперед, це психологічні труднощі, з якими стикаються діти. Серед особистісних утворень, що обумовлюють поведінкові та індивідуально-психологічні особливості дитини, її взаємини з оточуючими, ключове значення належить рівню самооцінки. Формуючись у процесі всієї життєдіяльності особистості, рівень самооцінки, у свою чергу, виконує важливу функцію в її розвитку, виступає регулятором різних видів діяльності та поведінки людини. Від рівня самооцінки дитини залежить характер спілкування, відносини з іншими людьми, успішність діяльності, подальший розвиток особистості. Однак, незважаючи на значну кількість досліджень згаданої проблеми, сучасна психологія засвідчує складність будови і недостатність накопичених знань щодо неї. Саме тому проблема виникнення і розвитку самооцінки, а також її рівень є однією з центральних проблем становлення особистості дитини.

Р. Бернс [3], аналізуючи велике число досліджень американських авторів, відзначає, що на межі дошкільного і молодшого шкільного віку відбувається якісний стрибок в розвитку самооцінки. Проте розширювальне тлумачення цього поняття позбавляє висновки конкретності, не дозволяє достатньо охарактеризувати зміни, що відбуваються. Так, С. Куперсміт називає самооцінкою ставлення індивіда до себе, яке складається поступово і набуває звичайного характеру; воно виявляється як схвалення або несхвалення, ступінь якого визначає переконаність індивіда в своїй самоцінності, значущості. Основним досягненням молодшого шкільного віку в області розвитку образу «Я», на думку С. Хартер, є диференціація